

HATTAT KEVKEB MEHMED EFENDİ'NİN TALEBESİ HATTAT DERVİŞ HÜSEYİN EFENDİ'YE AİT BİR KUR'ÂN-I KERİM

Yusuf BİLEN

Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı
ybilen@atauni.edu.tr

Öz

İslâm tarihi boyunca sultanlar, vezirler, devletin ileri gelenleri, varlıklı kişiler ve hanım sultanlar tarafından cami, medrese, tekke ve benzeri yerlere Kur'ân-ı Kerim, Buhari-i Şerîf, Delâilü'l-Hayrât vakfedilmesi geleneğini süregelmıştır. Günümüzde ise el yazma Kur'ân-ı Kerim'lerin yerini matbuları almıştır. Kastamonu Kadı Nasrullah Camii'ne vakfedilmek üzere Hacı Mehmed kızı Kerime Hatun tarafından Hattat Derviş Hüseyin bin Mehmed'e yazdırılan Kur'ân-ı Kerim, ferağ kaydından anlaşıldığına göre 1127/1715 tarihlidir. Hafız Osman'ın talebesi Hâfız Mehmed Kevkeb'in talebelerinden olan Derviş Hüseyin, Hafız Osman mektebinin takipçisi olarak oldukça güzel bir nesih yazıya sahiptir. Harflerin bünyeleriyle birlikte hareke ve tezyînî işaretler hocasının hocası olan Hâfız Osman tarzındadır. Tezhipsiz, deri ciltli olan Kur'ân-ı Kerim günümüze kadar yıpranma ve parçalanma olmadan gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hattat, Derviş Hüseyin, Kevkeb Mehmed Efendi, Kastamonu.

A Student of Hattat Kevkeb Mehmet Efendi A Qur'an which Belongs to Hattat Derviş Hüseyin Efendi

Abstract

During the Islamic history, devoting the manuscripts of the Holy Quran, Holy Bukhari, Dalail al Khairat to a mosque, madrasah, dervish lodge by the sultans, viziers, eminent bureaucrats, wealthy people and princesses continued as a tradition. Today, the hand-written manuscripts of the Quran have been placed by the printed copies.

The manuscript of the Quran, handwritten by Islamic calligrapher Dervish Hüseyin bin Mehmed under the patronage of Kerime Hatun, the

daughter of Hacı Mehmed as being devoted to Kastamonu Kadı Nasrullah Mosque was completed in the year 1127/1715 according to its record of faragh. Dervish Hüseyin, one of the pupils of Hafız Mehmed Kevkeb, who is the pupil of Hafız Osman, has a considerably beautiful naskh calligraphy as a follower of the school of Hafız Osman. The style of the structure of characters together with vowel points and decorative signs follow the style of Hafız Osman, the master of his master. This unilluminated, leather bound manuscript of the Quran has been reached up to date without much disturbance.

Keywords: Calligrapher, Darwish Hussein, Kevkeb Mehmed Efendi, Kastamonu.

Giriş

Kastamonu tarih içerisinde ve günümüzde Hüsameddin Çoban Bey, Kadı Burhaneddin Ahmed gibi birçok devlet adamı, Şeyh Şa'ban-ı Velî, Ömer Fuâdî, Ahmet Hilmi Efendi gibi âlimler, Kadıasker Mustafa İzzet Efendi, Mehmed Şevki Efendi gibi sanatkârlar yetiştirmiş bir şehrimizdir¹. Çalışmamızda Hattat Derviş Hüseyin'e ait 1127 (1715) tarihli Kur'ân-ı Kerim'i ve bu vesileyle "*Tuhfe-i Hattâtîn, Hat ve Hattâtân*" gibi kaynaklarda kayda girmemiş olan hattatımızı imkânlar ölçüsünde tanıtmaya çalışacağız.

1506'da Osmanlı döneminin Kastamonu kadısı Nasrullah Efendi tarafından yaptırılan Nasrullah Camii'ne² vakfedilmek üzere Hacı Mehmed kızı Kerime Hatun tarafından yazdırılan Kur'ân-ı Kerim ferağ kaydından anlaşıldığına göre Derviş Hüseyin bin Mehmed'e aittir. Derviş Hüseyin, Derviş Hafız Mehmed Kevkeb'in talebelerindedir.

Babasının adı Mehmed olan Derviş Hüseyin Efendi'nin makaleye konu olan Kur'ân-ı Kerim'deki bilgilerden hareketle Kastamonulu olduğu düşünülebilir. Doğum ve ölüm yılları hakkında bir bilgi bulunmayan Hüseyin Efendi'nin, hocasının vefat tarihi olan 1129 (1716) tarihinden hareketle XVII.

¹ Geniş bilgi için bkz. Lütfü Seymen, **Üsküdar'a Kadar Kastamonu**, YKY., İstanbul, 2009.

² Geniş bilgi için bkz. Cevat Akkanat, "Çok Katmanlı Bir Yapı: Kastamonu'da Nasrullah Camii", *Diyanet Dergisi*, sy.229. Ankara, 2010.

yüzyılın sonlarında doğmuş olduğu düşünülebilir. Çünkü bu seviyede bir Mushaf yazacak talebenin yaşının da ortalama yirmilerin üzerinde olabileceği varsayılabilir.

Hocası Kevkeb Mehmed Efendi

Derviş Hüseyin Efendi'nin hocası olan Kevkeb Mehmed Efendi³, Hafız Osman'ın⁴ (d.1642/1052 - ö. 1698/1110) talebesi olup, pek çok talebe yetiştirmiştir. Tuhfe-i Hattâtîn'de Anadolu'dan gelip Edirne'ye yerleşmiştir ifadesi yer almaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi Mushaf'tan ve talebesinden elde edilen bilgilerle Kevkeb Hâfız'ın da Kastamonulu olduğu düşünülebilir.

Kevkeb Hâfız diye meşhurdur. Gözü ile kulağı arasındaki deri üzerinde doğuştan bir tik olmasından dolayı Kevkeb (yıldız) lakabı ile anılmıştır. Ketebelerinde (Kevkeb Hâfız) diye yazmamıştır. Halvetiye tarikatına mensup olan Mehmed Efendi, Yoğurtçular Şeyhi aynı zamanda hat öğrencilerinden Mustafa Efendi'nin halifesi (Mustafa Efendi tarikat icâzeti, Mehmed Efendi hat icâzeti vermiştir) de olan Derviş Mehmed, Hafız Osman'ın en iyi talebesidir. Altı çeşit yazıyı devrin ünlü hattatı Hafız Osman Efendi'den İstanbul'da öğrenmiş ve icâzet almıştır. Sanatında Hâfız Osman'a en fazla yaklaşan ve onun gibi yazan hattatlardandır. Fakat hoca hakkına riayetsizliği yüzünden hat sanatındaki yıldızı sönmüş ve ömrünün son devresi nasipsiz geçmiştir (Derman, 1994: 193). Osmanlı Devleti'nin başkenti henüz Edirne'de bulunduğu sırada devlet ileri gelenlerinden bir zat, Hafız Osman Efendi'ye pey olarak bir kese akçe gönderip bir Kur'ân-ı Kerim yazmasını rica eder. Hafız Osman Kur'an'ı yazmaya koyulur. Kur'ân-ı Kerim'in henüz üçte biri yazılmışken Edirne'de bulunan Kevkeb Hafız o zata gidip: “Ben hem güzel yazarım, hem de çabuk yazarım. Osman Efendi hasta oldu, ihtiyardır, güç yazar” diyerek Kur'ân'ı yazma işini üzerine alır. Adamlar Hafız Osman'a verdikleri parayı da onun sıkıntılı bir zamanında geri alırlar.

³ Geniş bilgi için bkz. Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s.483-484; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul s.123; Habib, *Hat ve Hattâtân*, Kostantiniyye, 1305, s.150, Uğur Derman, “Derviş Mehmed, Kevkeb”, *DİA*, IX, İstanbul, 1994, s. 193.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Dere, *Hattat Hâfız Osman Efendi*, Korpus Kitap Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Derviş Mehmed yazdığı cüzleri İstanbul'a tezhip için gönderir. Mücellit dükkânında Mushaf cüzlerini gören Hafız Osman durumu anlar, üzüntüsünü belli etmeden

يَمْحُوا اللَّهَ مَا يَشَاءُ وَيَثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ

“Allah (o yazıdan) dilediğini siler, dilediğini de bırakır. Ana kitap (olan Levh-i Mahfûz) ise onun katındadır” (Er-Ra‘d suresi 19) âyetini okur.

Kur’ân-ı Kerim’in henüz üçte biri tamamlanmadan Kevkeb Hâfız kalemıraş ile kalem yontarken sağ elinin yazı yazan iki parmağını birden kesti. Açılan yara bir sene iyileşmedi. Kısacası Kur’ân-ı Kerim’i tamamlamak Hâfız'a nasip olmadı. Bundan sonra da Kevkeb Hâfız'ın yıldızı sönüp yazı dünyasında bir daha parlamaz oldu. 1129/1717 senesinde öldü (Derman, 1994: 193).

Tespit edilebilen talebeleri; Abdullah Vefâyi (ö. 1141/1728), Abdurrahman Rahmi (Kuburizâde) (ö. 1137/1724), Ahmed (Saatçızâde), Ahmed Dede (Şuğli) (ö. 1140/1727), Halil Efendi (Üsküdari) (ö. 1173/1759), Mahmud Örfî, Mehmed Dede, Mehmed Refî' (Kâtipzâde) (ö. 1182/1768), Seyyid Ahmed (Kazzazzâde) (ö. 1165/1752), Seyyid Hasan B. Mahmud (ö. 1170/1757), Süleyman Mezâkî (Bosnalı) (ö. 1164/1750), Şeyh Mustafa (Yoğurtçular Şeyhi) (ö. 1127/1715) ve Derviş Hüseyindir.

Mushaf hakkında bilgi sahibi olduğumuz Hattat Derviş Hüseyin Efendi'nin ketebe kaydı şöyledir:

“Temme kitâbetü hâzâ'l-Mushafî's-Şerîf bi-avni'llâhi'-l-meliki'l-azîzi'l-latîf Ketebehu'l-fakîr Dervîş Hüseyin bin Muhammed min telâmîzi Hâfız Muhammed eş-şehîr bi-Kevkebî yevme'l-âşiri min şehri cemâdiye'l-ûlâ hemâhuma'l-lâhu min cemûi'lâlâm liseneti seb'a ve işrîne ve miete ve elfi sene 1127.

Foto. 1: Derviş Hüseyin'in Mushaf'taki ketebe kaydı.

İslâm tarihi boyunca sultanlar, vezirler, devletin ileri gelenleri, varlıklı kişiler ve hanım sultanlar tarafından cami, medrese, tekke ve benzeri yerlere Kur'ân-ı Kerim, Buhari-i Şerif, Delâilü'l-Hayrât vakfedilmesi geleneğini süregelmıştır. Günümüzde ise el yazma Kur'ân-ı Kerim'lerin yerini matbuları almıştır. Pek çok müze, kütüphane, cami, medrese, tekke vb. yerler bunların binlerce örneğini bünyelerinde bulundurmaktadır. Mushaf'ın vakıf kaydından Kastamonu Nasrullah Camii'ne Hacı Mehmed Efendi isimli bir zatın kızı olan *Kerime Hatun* tarafından Derviş Hüseyin Efendi'ye yazdırıldığını öğrenmekteyiz. Ayrıca vakıf şartnâmesinde Mushaf'ın Nasrullah Camii'nden başka bir yere nakledilemeyeceği, kimseye hediye

edilemeyeceği, satılamayacağı, itlâf edilemeyeceği, kaybedilemeyeceği ve benzeri şartlar yer almaktadır.

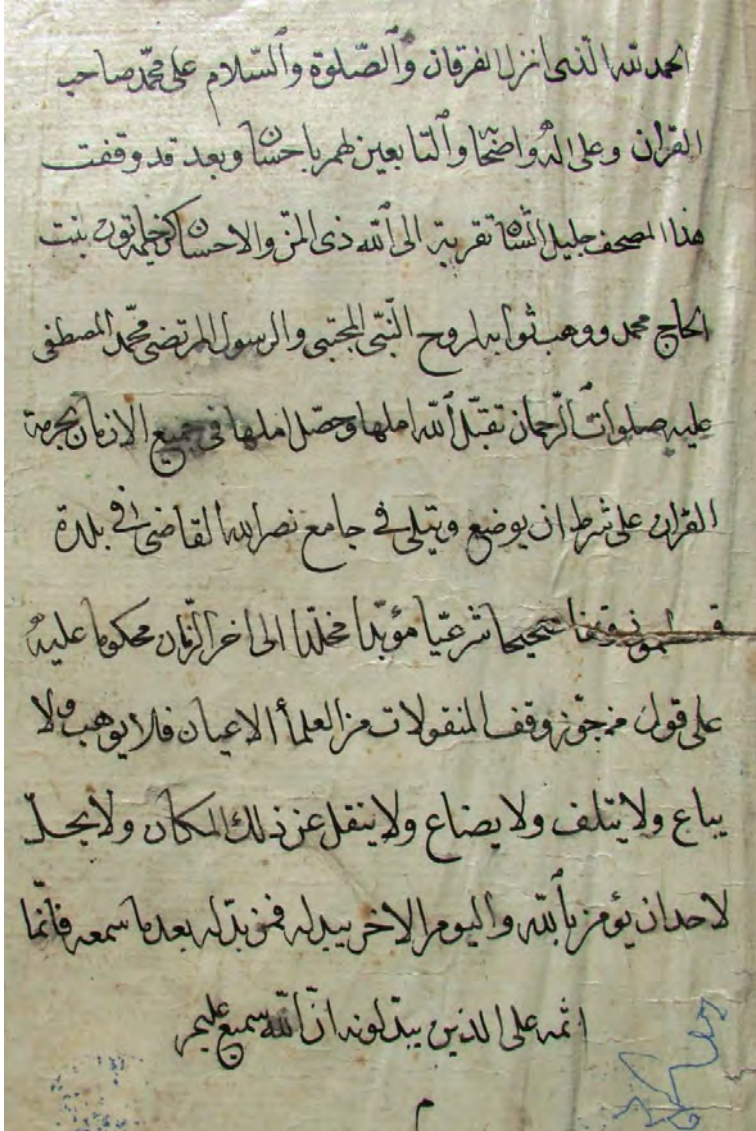

Foto. 2: Kur'ân-ı Kerim'in vakıf şartnâmesi.

Mushaf'ın vakıf kaydı Arapça olup tercümesi şöyledir:

“Kur’ân-ı Kerim’i indiren Allah’a hamdolsun, Kur’an’ın sâhibi olan Muhammed’e, âline, ashâbına, tâbiîn’e ve onların yolunu tâkip edenlere salât ve selâm olsun. Bu Mushaf-ı Şerîfî iyilik sahibi Hacı Mehmed kızı Kerime Hatun olarak Allah’a yaklaşmak maksadıyla vakfettim. Sevabını seçilmiş ve kendisinden razı olunmuş yüce Rasûlün rûhuna bağışladım. Allah, Kur’ân’ın hürmetine (bu mushafı vakfedenin) arzusunu kabul etsin ve arzuladığı şeye onu nâil eylesin. Ayrıca (bu Mushaf-ı Şerîf) Kastamonu’da bulunan Kadı Nasrullah Camii’ne konulmak ve orada okunmak şartıyla açıkça, şer’î şerîfe mutâbık ve bu hâliyle kıyâmet gününe kadar ebedî kalacak şekilde vakfedilmiştir. Taşınabilir malların vakfedilmesini câiz gören âlimlerin fetvasını (dikkate alarak diyorum ki, bu Mushaf) kimseye hediye edilemez, satılamaz, itlâf edilemez, kaybedilemez ve söz konusu yerden başka bir yere nakledilemez. Allah’a ve Âhiret gününe îman eden hiç kimse bu şartları değiştirmeyi helâl saymaz. Zira kim işittikten sonra şartnâmede geçenleri değiştirmeye kalkarsa günahı kendisindedir. Allah her şeyi hakkıyla işiten ve bilendir.”

Foto. 3: Kur’ân-ı Kerim’in serlevhası.

Kur'ân-ı Kerim'in Yazı Özellikleri

Zarif bir nesih yazıyla yazılan Mushaf'ın yazı ölçüleri 21.3x11.9 cm.dir. Kâğıt ebatları 30.3x19.8 cm.dir. Sayfa genişliği 19.8 cm.dir. Kur'ân-ı Kerim'in serlevhasında sure başları sülüs yazıyla siyah-lacivert arası bir mürekkeple, diğer sayfalardaki sure başları ise kırmızı mürekkeple icâze (rika') hattıyla yazılmıştır. Serlevha dâhil hiçbir sure başında tezhip bulunmamaktadır.

بَابِهَا التَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ
وَمَا أُوتِيَهُمْ جَهَنَّمُ وَبُئْسَ الْمَصِيرُ • ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ
كَفَرُوا أَمْرَاتِ نُوحٍ وَأَمْرَاتِ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ
مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِنَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ
شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ • وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا
لِلَّذِينَ آمَنُوا أَمْرَاتِ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ
بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ الْقَوْمِ
الظَّالِمِينَ • وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَتَ فَرْجَهَا
فَنفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ

سورة الملك وكانت من القانتين ثلاثون آية

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمَلِكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ •
الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ كَيْفَ تَحْسَبُ عَمَلًا

الجزء التاسع عشرون

Foto. 4: Kur'ân-ı Kerim'in 30. Cüzü ve sure başı örneği.

رَبِّ فَصَلِّ • بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا • وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ
وَأَبْقَى • إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى • صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى

سورة الغاشية وعشرون آيات

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أُنَبِّئُكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ • وَجُوهٌُ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ •
عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ • تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً • تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ •
لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيحٍ • لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ
وَجُوهٌُ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ • لِسْعِيهَا رَاضِيَةٌ • فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ •
لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاحِظَةً • فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ • فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ •
وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ • وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ • وَزُرَّاقِي مَبْشُورَةٌ •
أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ • وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ
رُفِعَتْ • وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ • وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ
سُطِحَتْ • فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ • لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ

Foto. 5: Kur'ân-ı Kerim'den Ğâşiye Suresi.

Her sayfa on üç (13) satır nesih yazıdan müteşekkil ve yazıların kenarları ince yeşil bir çizgiyle sınırlandırılmıştır. Âyet gülleri yerine dairevî noktalar konularak kırmızı mürekkeple doldurulmuştur. Cüz başlangıçlarında yan taraflara kırmızı mürekkeple hangi cüz olduğu yazılmıştır. Sayfa ve âyet numaraları yoktur. Karşılıklı sayfalar arasında *çobanlar (rakip)* yazılmış ve böylece devamlılık sağlanmıştır. Sayfa başlangıçları bazen âyetle başlamış ancak bir düzen söz konusu değildir. Kur'ân-ı Kerim'in geneli iyi muhafaza edilmekle beraber Yâsin suresi gibi çok okunan yerlerde yıpranmalar ve parçalanmalar mevcuttur. Hatta en çok deforme burada vardır denilebilir.

Hattat Derviş Hüseyin Efendi'nin, hocası Kevkeb Mehmed Efendi gibi nesih yazısını Hâfız Osman yolunda yazdığını görmekteyiz. Harflerin bünyeleriyle birlikte hareke ve tezyînî işaretler hocasının hocası olan Hâfız Osman tarzındadır. Üstün, esre, ötre, med işareti ve özellikle açık cezim Hafız Osman tarzındadır. Yapılış şekli olarak Lafza-i Celâl ve sonundaki "he" harfinin alttan yukarı doğru yazılması hemen hemen aynı gibidir. Boru kâflar (kâf-ı mebsûta), lâmelif, vâv ve ra harflerinin alt kısımlarının kıvrım ve dönüşlerinde de Hâfız Osman yolu takip edilmiştir.

Filigranlı kâğıt üzerine âhâr yapılmış, mıstar çizgisi kâğıt üzerinde fark edilmektedir. Suhuletli bir yazılışla kelimelerin arasında nefes payı gözetilmiş ve yüksek seviyede okunaklı bir yazı elde edilmiştir. Harekeler mükemmel bir şekilde yerli yerinde, tam konulması gereken harflerin üzerine konulmuştur.

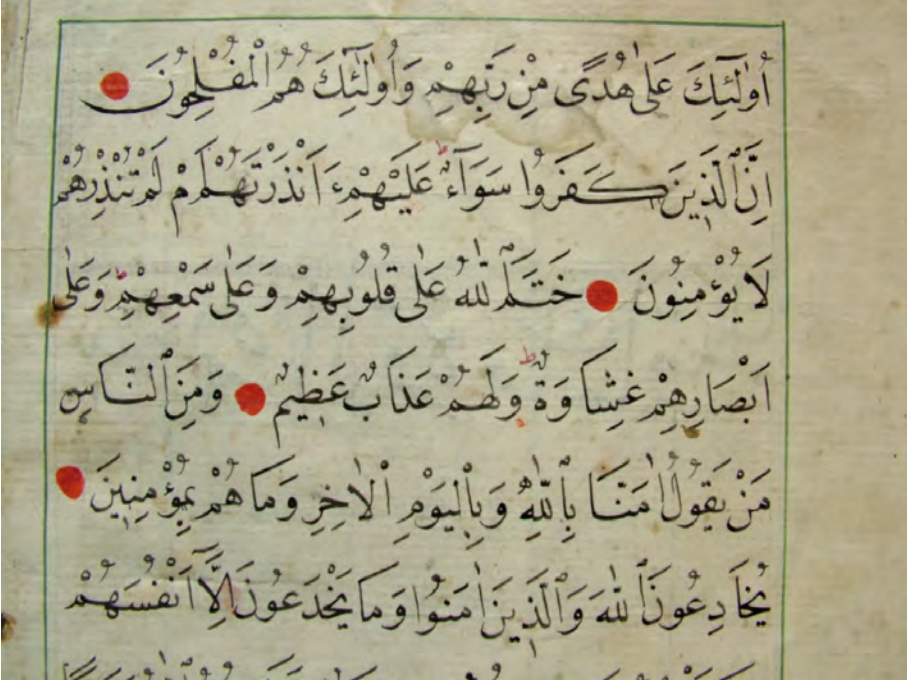

Foto. 6: Bakara Suresi 5-9. Âyetler.

Hafız Osman ve Kevkeb Mehmed Efendi de olduğu gibi Derviş Hüseyin'de dahi harf bünyeleri ve kelimelerin satıra (mıstara) dizilişi tane tane ve kıvraktır. Elif, lâm ve benzeri dik harflerin sola doğru meyillerinin artırılması yazılarına hareketlilik kazandırmıştır. Yazılarında mukavemet ve suhulet en çok dikkat çeken noktadır.

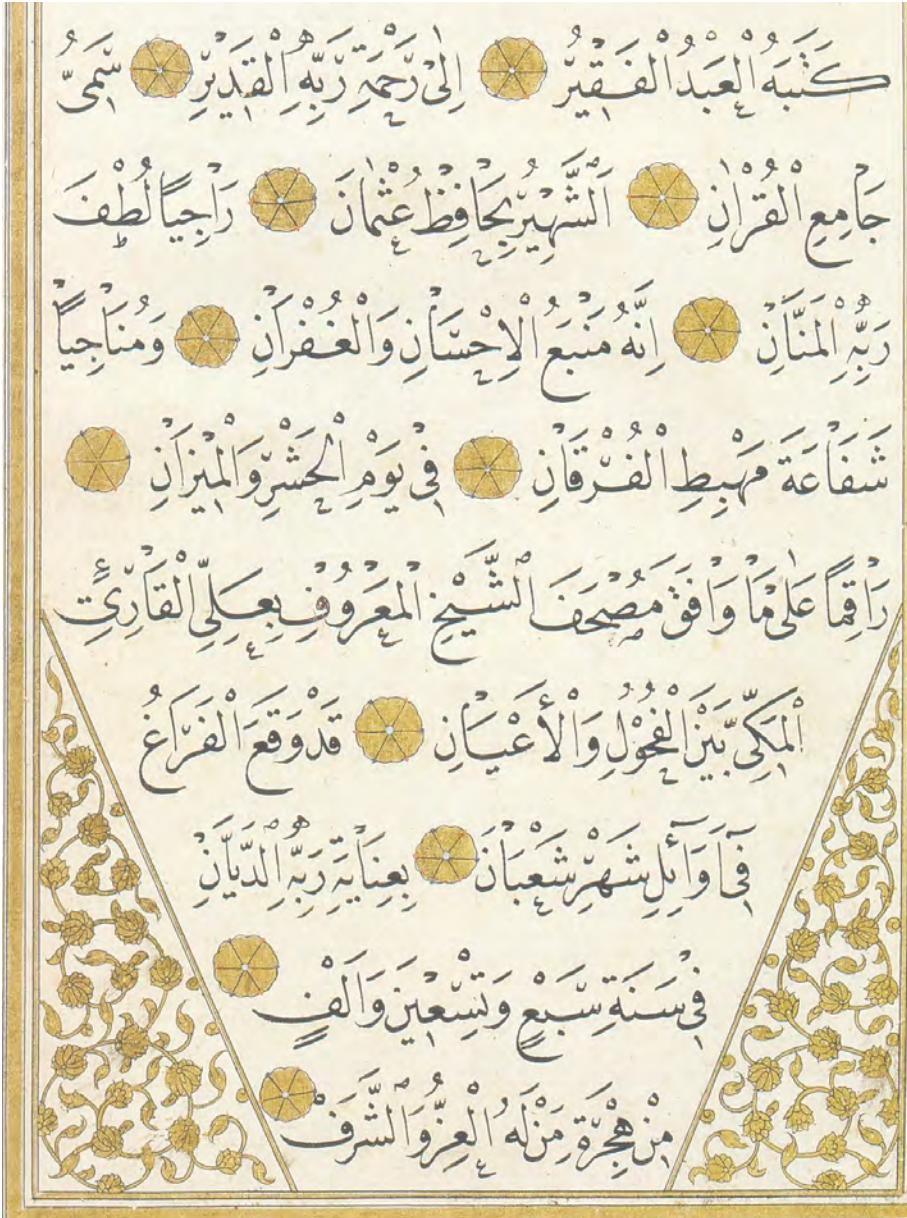

Foto. 7: Hafız Osman Efendi'ye ait ferağ kaydı sayfası (Ö. Faruk Dere).

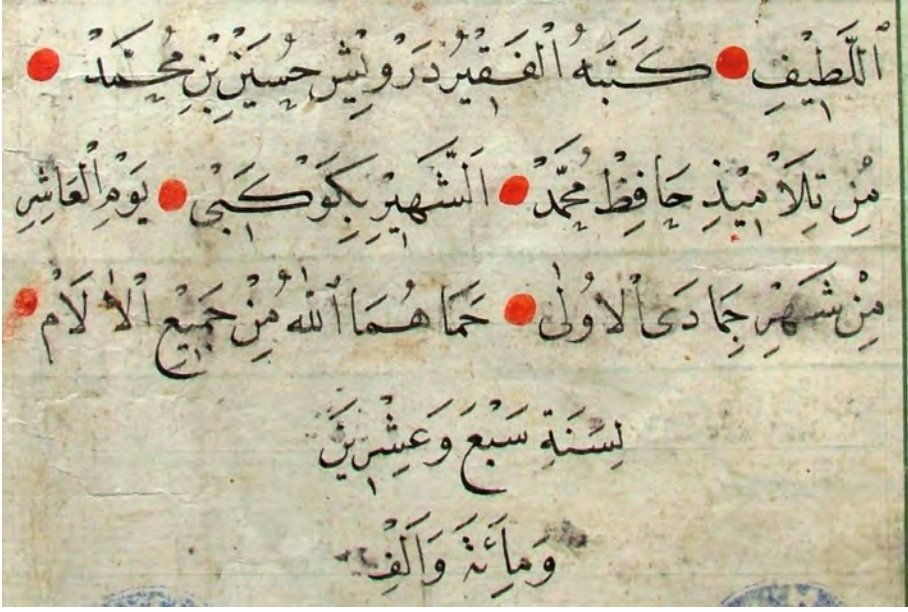

Foto. 8: Derviş Hüseyin Efendi'ye ait ferağ kaydı sayfası.

Kur'ân-ı Kerim'in Cildi

Mushaf mıklepli düz deri bir ciltle ciltlenmiş ve üzeri şemselidir. Yekpâre şemse, hatayî ve bitkisel motiflerle bezenmiştir. Soğuk şemse tarzında basılan Mushaf'ın şemsesinde renk kullanılmamış ve cildin kendi deri rengi olan koyu kahverengi kalmıştır. Ciltte köşebent ve bordür gibi unsurlar kullanılmamıştır.

Sonuç

Anadolu'da ve Osmanlı coğrafyasında kitap sanatlarında çok kıymetli eserler vermiş ama zaman içerisinde unutulmuş binlerce sanatkârimiz vardır. Hat sanatında özellikle Mushaf yazmada pekâlâ bir seviyeye ulaşmış olan hattat Derviş Hüseyin Efendi de bugüne kadar herhangi bir yerde kayda girmemiştir. Hâfız Osman mektebine mensup olduğu yazısından anlaşılan Hüseyin Efendi, suhuletle yazılmış, fevkalâde mukavim bir nesih yazıya sahiptir. Harf bünyeleri ve kelimelerin satıra (mıstara) dizilişi tane tane ve kıvraktır. Elif, lâm ve benzeri dik harflerin sola doğru meyillerinin artırılması yazılarına hareketlilik kazandırmıştır.

Yazılarında mukavemet ve suhulet en çok dikkat çeken noktadır. Bu çalışma vesilesiyle isminin sanat âlemine tanıtılmış olacağı ümidindeyiz.

Kaynakça

- Akkanat, C. (2010). “Çok Katmanlı Bir Yapı: Kastamonu’da Nasrullah Camii”, *Diyanet Dergisi*, Ankara.
- Altıkulaç, T. (2007). Hz. Osman’a İzâfe Edilen Mushaf-ı Şerîf, İstanbul.
- Dere, Ö.F. (2009).Hattat Hâfız Osman Efendi, Korpus Kitap Sanat yayıncılık, İstanbul,
- Derman, U. (1994). “Derviş Mehmed Kevkeb Efendi”, *DİA*, IX, İstanbul, 193.
- Doksan Dokuz İstanbul Mushafı, İstanbul, 2010.
- Habib, Hat ve Hattâtân, Kostantiniyye, 1305.
- Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, (1928). Tuhfe-i Hattâtîn, İstanbul.
- Kanbaş, Mahmut Sami, Geçmişten Günümüze Mushaf-ı Şerîf, İstanbul.
- Rado, Ş. Türk Hattatları, İstanbul.
- Serin, M.(2010). Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, İstanbul.
- Seymen, L. (2009). Üsküdar’a Kadar Kastamonu, YKY., İstanbul.